

REMIGIUSZ POPOWSKI

NAJCZĘSTSZE TYPY NOWYCH ZŁOŻEŃ U ŚW. PAWŁA

Mówiąc o neologizmach w Listach Apostoła Pawła mam na myśli takie formacje słowotwórcze (złożenia i derywacje), które nie występują w żadnym wcześniejszym od Nowego Testamentu dokumencie, napisanym w języku greckim i zachowanym do naszych czasów. Pomijam w tych rozważaniach sufiksalne grupy słowotwórcze, a omawiać będę trzy najliczniejsze typy neologizmów powstałych przez złożenie. Za podstawę podziału na typy przyjmuję tożsamość elementu w pierwszym członie złożenia¹. Do pism św. Pawła zaliczam 13 Listów: 1 i 2 Tes, Gal, 1 i 2 Kor, Rz, Kol, Flm, Ef, Flp, 1 i 2 Tym oraz Tt².

Najliczniejszymi nowymi formacjami są w Listach Apostoła Pawła złożenia z σύν (7 wyrazów), z ὑπέρ (7) i z ἄ-privativum (5). Podane liczby nie obejmują wszystkich neologizmów, mających w przedrostku συν-, ὑπέρ lub ἄ-priv. Niektóre bowiem wcześniejsze złożenia z jednym z tych trzech elementów otrzymały w Listach Apostoła tylko nowy sufiks. Np. neologizm συμφώνησις, „zgranie się, harmonia” (2 Kor 6, 15), nie powstał przez dodanie σύν do nieistniejącej formy φώνησις, lecz przez połączenie przyrostka -σις z tematem czasownika συμφωνέω, „harmonizować, zgadzać się”, poświadczonym już w pismach wielu starożytnych autorów, jak Platon, Arystoteles, Teofrast i in. Nie są to więc złożenia, lecz nowe derywacje sufiksalne i dlatego w tym artykule pozostają, według uczynionych wyżej założeń, poza zakresem badań. Dla porównania jednak podawany będzie ich wykaz przy poszczególnych typach kompozycyjnych.

Innymi elementami, użytymi przez Apostoła do tworzenia nowych złożzeń więcej niż jeden raz, są: εὐ-, ἀπο-, ἐπι-, προ-, ψευδ- i εἰδωλ-; każdy z nich po dwa razy³.

¹ Nie chodzi tu o tożsamość semantyczną, lecz o użycie tego samego elementu: rzeczownika przymiotnika, przysłówka itd. w pierwszym członie złożenia.

² Ze względów metodycznych nie uwzględniam tu wciąż aktualnych dyskusji na temat autentyczności niektórych listów. List do Hebrajczyków pomijam, bo, jak się powszechnie dziś wśród biblistów przyjmuje, zawiera on prawdopodobnie myśli Pawłowe, ale redakcja pochodzi od kogoś innego. Historię poglądów na autorstwo Hbr przedstawia obszernie ks. J. Frankowski w dwuczęściowym artykule pt. *Problem autorstwa Listu do Hebrajczyków i etapy egzegezy katolickiej w dobie współczesnej*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 6 (1968), nr 2 s. 201-233; 7(1969), nr 1 s. 3-33.

³ Oto wykaz neologizmów utworzonych przez połączenie z tymi elementami: εὐμετάδοτος (1 Tym 6, 18), εὐπάρεδρος (1 Kor 7, 35); ἀπεκδύομαι (Kol 2, 15; 3, 9), ἀποκαταλλάσσω (Ef 2, 16; Kol 1, 20; 22); ἐπιδιατάσσομαι (Gal 3, 15), ἐπισωρεύω (2 Tym 4, 3); προαιτιάομαι (Rz 3, 9), προενάρχομαι (2 Kor 8, 10; 11); εἰδωλολάτρης (1 Kor 5, 10; 11; 6, 9; 10, 7; Ef 5, 5)

Widać więc wyraźnie, że σύν-, ὑπερ- i ἄ- priv. są w słowotwórstwie św. Pawła szczególnie uprzywilejowane. Dlatego narzuca się pytanie, z czego to wyróżnienie wynika i jakie wartości semantyczne były tego przyczyną.

Częściowej odpowiedzi dostarcza statystyka. Okazuje się, że w ogóle wyrazy z σύν-, ὑπερ- i ἄ- priv. występują stosunkowo częściej w Listach św. Pawła niż w innych księgach NT. Następująca tabela zawiera liczby oznaczające procent, jaki w słownictwie każdej księgi stanowią wszystkie wyrazy⁴ z danym elementem w przedrostku.

	Wyrazy z σύν-	Wyrazy z ὑπερ-	Wyrazy z ἄ-priv.
Cały NT	3,31%	0,49%	3,77%
Mt	1,59	0 ⁵	2,12
Mk	2,37	0,14	2,081
Łk	2,62	0,097	2,04
Dz	3,14	0,098	2,25
J	1,48	0	1,18
1-3 J	0,331	0	1,98
Ap	0,76	0	1,09
Wszystkie listy św. Pawła	3,39	0,79	5,06
Rz	3,27	0,65	4,30
1 Kor	2,79	0,31	4,75
2 Kor	2,27	1,01	3,28
Gal	1,71	0,19	1,90
Ef	2,64	0,56	2,64
Fip	3,12	0,446	2,67
Kol	2,32	0	2,088
1 Tes	0,54	0,54	3,00
2 Tes	0,40	0,80	2,80
1 Tym	0,18	0,369	4,62
2 Tym	1,31	0,21	5,02
Tt	0,330	0	5,61
Fim	2,12	0	1,41
Hbr	1,15	0,096	3,74
Jk	0,53	0,17	2,32
1 P	1,65	0,366	4,403
2 P	0,99	0,24	4,48
Jud	0,44	0,440	4,405

lecz także Ap 21, 8; 22, 15), εἰδωλολατρία (1 Kor 10, 14; Gal 5, 20; Kol 3, 5, a także 1 P 4, 3); ψευδάπιστολος (2 Kor 11, 13), ψευδάδελφος (2 Kor 11, 26; Gal 2, 4).

⁴ Przez wyraz rozumie się tu każde odrębne hasło w słowniku.

⁵ Zero (0) oznacza, że w danej księdze lub grupie ksiąg nie ma żadnego neologizmu tego typu.

Wymowa tych liczb jest znamienna. W każdej grupie listy Pawłowe zajmują pierwsze miejsce. Nie wyjaśnia nam to jednak istoty zagadnienia. Główny problem uprzywilejowania elementów $\sigma\upsilon\nu$ -, $\acute{\upsilon}\pi\epsilon\rho$ - i $\acute{\alpha}$ - priv. w słowotwórstwie Apostoła może rozwiązać ich analiza semantyczna.

1. ZŁOŻENIA Z $\sigma\upsilon\nu$ ⁶

Przymkiem $\sigma\upsilon\nu$ posługiwano się we wszystkich okresach rozwoju języka greckiego, a więc także w dialekcie wspólnym, κοινή, dla tworzenia nowych złożeń: zarówno czasownikowych jak i nominalnych (=rzeczownikowych, przymiotnikowych oraz liczebnikowych). W czasownikach $\sigma\upsilon\nu$ oznacza czynny lub bierny współdziałal dwu lub więcej podmiotów w czynności lub stanie, oznaczonym głównym członem złożenia. Może być tak, że występuje równocześnie większa liczba podmiotów czynnych (agens) i podmiotów biernych (patiens) tej samej czynności, lub jeden podmiot czynny a kilka biernych, względnie kilka czynnych a jeden bierny.

$\Sigma\upsilon\nu$ w tym schemacie jest klamrą łączącą podmioty w czynnym lub biernym udziale w czynności oznaczonej orzeczeniem. Te różne podmioty umieszcza się według zasad składni bądź to w tym samym przypadku paradygmatu lub, co jest częstsze, w różnych: najczęściej drugi, trzeci i dalsze występują w samym datiwie; rzadziej w datiwie z $\sigma\upsilon\nu$ lub w genetiwie z $\mu\epsilon\acute{\tau}\alpha$. Zobaczymy to na przykładach. W Liście do Galatów mówi św. Paweł o Piotrze, że jadał razem z poganami (= z chrześcijanami pochodzącymi spośród pogan): $\mu\epsilon\acute{\tau}\alpha\ \tau\acute{\omega}\nu\ \acute{\epsilon}\theta\nu\acute{\omega}\nu\ \sigma\upsilon\nu\eta\sigma\theta\iota\epsilon\nu$ (Gal 2, 12). $\Sigma\upsilon\nu$ - wskazuje tu na to, że czynność czasownika $\acute{\epsilon}\sigma\theta\iota\omega$, „jeść”, wykonywana była przez wiele podmiotów równocześnie: przez Piotra i przez pogan. Poganie jako współpodmiot Piotra oznaczeni są w składni zdania przez $\mu\epsilon\acute{\tau}\alpha$ z genetiwem. Do Rzymian pisze Apostoł, że zostaliśmy pogrzebani razem z Chrystusem: $\sigma\upsilon\nu\epsilon\tau\acute{\alpha}\phi\eta\mu\epsilon\nu\ \omicron\upsilon\acute{\nu}\ \alpha\upsilon\tau\acute{\omega}$ (Rz 6, 4). $\Sigma\upsilon\nu$ - sprawia, że czynność domyślnego podmiotu czasownika $\theta\acute{\alpha}\pi\tau\omega$, „grzebać”, występującego w stronie biernej aorystu, obejmuje nas i Chrystusa równocześnie. Chrystus jako patiens występuje w tym zdaniu w datiwie bez przymiaka.

$\Sigma\upsilon\nu$ -, łącząc podmioty w wykonywaniu lub doznawaniu tej samej czynności, wskazuje równocześnie na pewne ich zespolenie się z sobą w jedną całość. Niekiedy

⁶ A. Funck, *Der Gebrauch der präposition $\sigma\upsilon\nu$ - in der Zusammensetzung*, [W:] *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, hrsg. von G. Curtius und K. Brugmann, Bd. 2, H. 1, Leipzig 1878, s. 155-202; H. Thesleff, *Studies on Intensification in Early and Classical Greek*, Helsingfors 1954 s. 153; H. Liddell, R. Scott, *A. Greek-English Lexicon*, Oxford 1958⁹ s.v. $\sigma\upsilon\nu$ D; E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, Bd. 2, vervollständigt u. hrsg. von A. Debrunner, München 1959² s. 488.

σύν intensyfikuje znaczenie czasownika częściowo lub aż do granic kompletywności, np. κρύπτω, „nakryć”, a συγκρύπτω, „całkowicie zakryć”⁷. Wyróżnia się także w niektórych złożeniach czasownikowych z σύν znaczenie „w sobie, wewnątrz” (= secum łacińskie), np. συλλυπέομαι, „smucić się w sobie” (Mk 3, 5).

Wymienione znaczenia σύν połączonego z czasownikami występują także w złożeniach z rzeczownikami i przymiotnikami pochodzącymi od czasowników. Złożenia σύν z czystymi rzeczownikami i przymiotnikami należą zasadniczo do dwóch klas kompozycyjnych: do klasy złożzeń determinatywnych i do klasy złożzeń egzocentrycznych. W obu klasach συν- wskazuje na wspólnotę i zjednoczenie, a nawet na tożsamość. Np. δοῦλος, „niewolnik”, a σύνδουλος, „wspólniewolnik”; συν- wskazuje na wspólnotę niewoli. Podobnie ἔμπορος, „podróżny”, a συνέμπορος, „towarzysz podróży”. Obydwa wyrazy należą do klasy złożzeń determinatywnych. Członem określanym jest w nich rzeczownik, a określającym συν-. Strukturę złożzeń egzocentrycznych można zrozumieć zamieniając je na zdania z imiesłowem ἔχων. Σύν przyjmuje w nich znaczenie wzmocnionego rodzajnikiem zaimka αὐτός lub przymiotnika κοινός. Np. σύζυγος = τὸ αὐτὸ (lub κοινὸν) ζυγὸν ἔχων, „mający to samo jarzmo”, wzgl. „mający wspólne z (kimś) jarzmo”. Tak samo σύννομος = τοὺς αὐτοὺς (lub κοινοὺς) νόμους ἔχων, „mający te same prawa” lub „mający wspólne z (kimś) prawa”; συγγενής = τὸ αὐτὸ (lub κοινὸν) γένος ἔχων, „mający ten sam ród”, lub „mający wspólny z (kimś) ród”. Wszystkich złożzeń z σύν jest w Listach Pawłowych 90, w tym 7 nowych.⁸ Zobaczmy, jakie znaczenia ma σύν w tych nowych.

1. Συγκακοπαθέω = σύν, „razem z” + κακοπαθέω, „znosić przykrości” = „znosić przykrości razem z (kimś)”. Występuje dwukrotnie w 2 Tym: a) Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ, „nie wstydź się więc świadectwa Pana naszego ani mnie, Jego więźnia, lecz znoś wspólnie przykrości dla Ewangelii” (2 Tym 1, 8). Συν- wskazuje tu na to, że czynność czasownika κακοπαθέω wykonywana ma być przez dwa podmioty: przez Tymoteusza i przez wspomnianego nieco dalej od tego złożenia nadawcę listu, tzn. przez św. Pawła. Składnia zdania pozwala także przypuszczać, że drugim podmiotem jest nie Paweł, ale Ewangelia (datiwus bez przyimka). b) Συγκακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ Ἰησοῦ, „znoś przykrości razem ze (mną), jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa” (2 Tym 2, 3).

⁷ Znaczenia podane wg: Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. 1-4, Warszawa 1958-1965.

⁸ Liczba ta jest niezgodna z danymi statystyki wg: R. Morgenthaler, *Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes*, Zürich 1958 s. 160. Dla złożzeń z σύν podaje on tam liczbę 59. Uwzględniła jednak w swej tabeli tylko złożenia czasowników z prepozycjami (*Statistik der Verben mit Präposition*); podobnie na s. 162 w § 2e podaje sumy samych tylko imion (rzeczowników, przymiotników, zaimków, liczebników) mających w przedrostku á-, δυς-, εὐ-, παν-, πολυ-, φιλ- lub ψευδ- (*Statistik der Wörter mit den Vorsilben*). W artykule tym natomiast podaje się w każdej grupie liczbę wszystkich wyrazów, tzn. wszystkich odrębnych haseł słownika (zob. przyp. 4 niniejszej pracy).

Także w tym miejscu pierwszym podmiotem jest Tymoteusz, a drugim domyślnie św. Paweł.

2. Συζωοποιέω = σύν, „razem z” + ζωοποιέω, „ożywić, uczynić żywym” = „uczynić żywym razem z (kimś)”. W Listach św. Pawła dwukrotnie: 1. ὁ θεὸς [. . .] ὄντας ἡμᾶς νεκροῦς τοῖς παραπτώμασιν συνεζωοποίησεν τῷ Χριστῷ, „Bóg [. . .], chociaż byliśmy umarli z powodu grzechów, ożywił nas razem z Chrystusem” (Ef 2, 5). 2. (ὁ θεὸς) συνεζωοποίησεν ὑμᾶς σύν αὐτῷ, „(Bóg) ożywił was razem z Nim” (Kol 2, 13). Agens w obu zdaniach jest jeden: Bóg, obiektów natomiast, na które czynność ożywiania przechodzi—więcej: my lub, na drugim miejscu, wy oraz Chrystus. Wprawdzie nieco inaczej wskazany jest w obu zdaniach patiens ożywiania: w pierwszym przez sam datiwus, τῷ Χριστῷ, w drugim przez datiwus z σύν, ale obie formy zgodne są z wymienionymi wcześniej zasadami składni.

3. συναρμολογέω = σύν, „razem z” + ἀρμολογέω, „spajać” = „spajać razem”. I ten neologizm pojawia się dwukrotnie: 1. ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὕξει εἰς ναὸν ἅγιον, „w Którym (= w Chrystusie Jezusie) cała spajana razem budowla wyrasta na świątę przybytek” (Ef 2, 21). 2. ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον [. . .] τὴν αὐξησιν [. . .] ποιεῖται, „w oparciu o Niego (= Chrystusa), całe to spajane razem ciało [. . .] czerpie wzrost” (Ef 4, 16). W obu zastosowaniach nowego złożeń przyimek σύν wskazuje nie tylko na współdziałanie w jednej czynności, lecz także, i to bardzo wyraźnie, na jednoczenie się wewnętrzne w całość wszystkich części budowli i ciała. Zarówno ciało jak i budowla są w tekście metaforami Kościoła.

4. συσταυρώω⁹ = σύν, „razem z” + σταυρόω, „krzyżować” = „krzyżować razem z (kimś)”. Apostoł posłużył się tym słowem w Liście do Rzymian i w Liście do Galatów: 1. ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, „dawny w nas człowiek został współkrzyżowany” (Rz 6, 6). 2. Χριστῷ συνεσταύρωμαι, „razem z Chrystusem jestem ukrzyżowany” (Gal 2, 19). W obu miejscach chodzi o bierny współdziałanie człowieka w krzyżowaniu doznany przez Chrystusa. Chrystus jednak wymieniony jest tylko w drugim z przytoczonych zdań w formie datiwu bez σύν.

5. συναιχμάλωτος. Jest to przymiotnik odsłowny ze znaczeniem biernym. Συν-, jak w czasownikach, wskazuje na współdziałanie w czynności czasownika αἰχμαλωτίζω, „wziąć do niewoli”. Dlatego συναιχμάλωτος = „wzięty razem z (kimś) do niewoli”, co na skutek użycia rzeczownikowego przyjmuje znaczenie „współjeniec”. Św. Paweł nazywa takimi wspólnymi z sobą jeńcami, wziętymi do niewoli przez Chrystusa, kilka osób: Andronika i Juniasa (Rz 16, 7), Arystarcha (Kol 4, 10) oraz Epafra (Flm 23). Przy każdym z nich Paweł, jako współuczestnik niewoli, wymieniany jest przy pomocy genetiwu zaimka osobowego ἐγώ: μου. Nie jest to zgodne z podaną regułą o rządzie czasowników z σύν w przedrostku. Συναιχμάλωτος jednak nie jest czasownikiem, lecz już przymiotnikiem, a ów genetivus μου w pierwszym rządzie oznacza posiadacza (genetivus possessivus).

⁹ Neologizm wątpliwy, ponieważ występuje także w Mt 27, 44; Mk 15, 32 i J 19, 32. U ewangelistów odnosi się on do ukrzyżowania dwu łotrów. Συν- oznacza więc tam równoczesność krzyżowania Chrystusa i łotrów, a nie zjednoczenie łotrów z Chrystusem w znoszeniu cierpień na krzyżu.

6. Σύμψυχος. Jest to przymiotnik utworzony z σύν i z rzeczownika ψυχή, „dusza, duch, charakter”. Należy do klasy złożeń egzocentrycznych, dlatego można go przełożyć na zdanie: σύμψυχος = τὴν αὐτὴν (lub κοινὴν) ψυχὴν ἔχων, „mający tego samego ducha, mający wspólnego (z innymi) ducha” = „jednomysłny”. Apostoł zachęca w liście Filipian, by ta cecha, σύμψυχος, stała się ich zaletą (Flp 2, 2).

7. Σύσσωμος. Powstało z σύν i σῶμα, „ciało”. Podobnie jak neologizm poprzedni jest złożeniem egzocentrycznym. Σύσσωμος = τὸ αὐτὸ (lub κοινὸν) σῶμα ἔχων, „mający to samo ciało, mający wspólne z (kims) ciało”, dosłownie „jednocielesny”. Cechę tę osiągają poganie w Chrystusie Jezusie: εἶναι τὰ ἕθνη [. . .] σύσσωμα [. . .] ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, „także poganie mają wspólne ciało w Chrystusie Jezusie” (Ef 3, 6). Ciało jest tu metaforą społeczności wezwanych, Kościoła, tworzącego wewnętrzną wspólnotę w Chrystusie.

Z tego związłego przeglądu nowych wyrazów widać, że συν- nie służy w nich intensyfikacji znaczenia ani nie narzuca aspektu dokonanego. Wskazuje ono przede wszystkim na zjednoczenie wszystkich członków Kościoła między sobą i z Chrystusem oraz na ich współudział, bierny lub czynny, w jakiejś czynności. Wszyscy włączeni przez chrzest w Chrystusa, zanurzeni w Chrystusa, są jednym ciałem, σύσσωμοι, i mają jednego ducha, σύμψυχοι. Razem z Chrystusem są ukrzyżowani, συσταυρώ, i razem z nim przywrócenie do życia, συζωοποιέω. Każdy z wierzących w Chrystusa jest częścią jednej żywej budowli, συναρμολογέω, wzrastającej ustawicznie, by być domem Pana. W tej wielkiej jedności odnowionych w Chrystusie ludzi znajduje się także Paweł, który razem z innymi wzięty jest przez Chrystusa do niewoli, συναιχμαλώτος, i znosi przykrości, συγκακοπαθέω.

Z nowych derywacji sufiksalnych, znajdujących się w Listach św. Pawła, mają w przedrostku σύν następujące wyrazy:

1. Συγκοινωνός, „razem z (kims w czymś) uczestniczący” (Rz 11, 17; 1 Kor 9, 23; Flp 1, 7),
2. Συζητητής, „gorliwy badacz” (1 Kor 1, 20),
3. Συμιμητής, „wspólny z (kims) naśladowca” (Flp 3, 17),
4. Σύμορφος, „nadaje kształt (formę, stan) wspólny z (kims)” (Flp 3, 10),
5. Συμφώνησις, „zgranie się, zgoda” (2 Kor 6, 15).

2. ZŁOŻENIA Z ὑπέρ¹⁰

Ἵπέρ w złożeniach może mieć jedno z następujących trzech głównych znaczeń: 1. Odnośnie do miejsca lub czasu: „ponad (czymś), poza (czymś)”, np. ὑπερβαίνω, „iść ponad (czymś), przejść po (czymś)”; 2. Odnośnie do celu czynności: „w obronie, dla”, np. ὑπερμαχέω, „walczyć w obronie (czyjejs)”; 3. Odnośnie do stopnia czynności, stanu lub posiadanej cechy: „ponad miarę, więcej niż”, np. ὑπεραγαπάω, „nadmiernie kochać, uwielbiać”, gdy samo ἀγαπάω znaczy „kochać, lubić”. Poszczególne z tych trzech zasadniczych znaczeń posiadają jeszcze szczegółowe odmiany.

¹⁰ Schwyzer, op. cit., s. 518. n.; Thesleff, op. cit., s. 179.

Sumę wszystkich wyrazów złożonych z ὑπέρ w Listach Pawłowych określa się liczbą 21. Jest to suma niewielka, ale wyrazy z tej grupy słowotwórczej są bardziej charakterystyczne dla języka Listów św. Pawła niż może nawet złożenia z σύν. Inni autorzy ksiąg *Nowego Testamentu* takich wyrazów używają bardzo rzadko lub całkiem ich nie posiadają. Po dwa złożenia z ὑπέρ mają Mk, Łk, Dz, 1 P; po jednym — Hbr, Jk, 2P i Jud; w pozostałych księgach nie ma żadnego. Jeśli więc ze wszystkich 27 złożzeń z ὑπέρ w NT 21 występuje u Pawła, to jest to procent bardzo znaczny. A trzeba dodać, że z tych 21 wyrazów 19 pojawia się tylko u Pawła, a 7 jest całkiem nowych. Warto więc zbadać, o jakie znaczenie ὑπέρ chodziło Apostołowi, zwłaszcza w jego neologizmach.

1. Ὑπερεκτείνω = ὑπέρ, „ponad miarę” + ἐκτείνω, „wyciągać” = „wyciągać ponad miarę”. Św. Paweł, broniąc się w 2 Kor 10, 14 przed posądzeniem o wygórowaną ambicję, mówi: Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς, „bo nie wyciągamy się ponad miarę, jakbyśmy nie mogli was osiągnąć”.

2. Ὑπερπερισσεύω = ὑπερ, „więcej niż, ponad miarę” + περισσεύω, „obfitować w (coś)” = „obfitować w (coś) ponad miarę”. Apostoł określa tym czasownikiem obfitość łaski Bożej i radości: a) Rz 5, 20: οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις, „a gdzie rozpanoszył się grzech, tam przeobficie rozlała się łaska”; b) 2 Kor 7, 4: ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρῇ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, „ponad wszelką miarę ogarnia mnie radość z powodu każdorazowego naszego ucisku”.

3. Ὑπερεκπερισσοῦ = ὑπέρ, „ponad miarę” + ἐκπερισσοῦ, „obficie, z przebychem”. Tego wyrazu używa św. Paweł w trzech miejscach swych pism: a) Ef 3,20: W uniesieniu mówi, że Bóg może wszystko uczynić ponad wszelką miarę obficie od tego, o co Go prosimy i co w ogóle dociera do naszej myśli, πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν; b) 1 Tes 3,10: O swojej modlitwie w intencji przybycia do adresatów listu, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι, „modląc się dniem i nocą ponad wszelką miarę”; c) 1 Tes 5,13: O potrzebie wielkiej miłości względem duchowych pasterzy, καὶ ἠγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, „abyście otaczali ich miłością ponad wszelką miarę”.

4. Ὑπερλίαν = ὑπέρ, „ponad miarę” + λίαν, „bardzo” = „ponad wszelką miarę, niezwykle”. Dwukrotnie użyte w sposób ironiczny o tzw. „nadapostołach”, τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων (2 Kor 11,5; 12,11).

5. Ὑπέρακμος. Zasady słowotwórstwa greckiego pozwalają interpretować ten neologizm podwójnie: a). Ὑπέρακμος jest hipostazą, czyli zleksykalizowaną formą zdania ὑπὲρ ἀκμῆς ὢν, „będący po okresie rozkwitu” albo „będący po okresie rozkwitu”; b). Ὑπέρακμος jest derywacją wsteczną czasownika ὑπερακμάζω, który znaczy: „przewyższać rozkwitem, krzepkością, świeżością”¹¹ lub, ściślej uwzględniając znaczenie ὑπέρ, „być ponad miarę rozkwitym”, wtedy ὑπέρακμος = „będący ponad miarę rozkwitym” albo „będący ponad miarę rozkwitłym”. W pierw-

¹¹ Znaczenie wg: Abramowiczówna, op. cit.

szej interpretacji ὑπέρ jest przysłówkiem czasu: „poza”, w drugiej — przysłówkiem stopnia: „ponad miarę”. Wyboru właściwej wersji nie ułatwia kontekst. Wprowadza on nawet jeszcze dodatkową trudność. Nie wiadomo bowiem, czy ὑπέρακμος oznacza przymiot kobiety czy mężczyzny: Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, εἰάν ἢ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιεῖτω οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν (I Kor 7,36). Jeśli przyjmiemy, że ὑπέρακμος odnosi się do παρθένος, wtedy uznać je trzeba raczej za hipostazę (pierwsza interpretacja), a całe zdanie można przetłumaczyć tak jak w *Biblii Tysiąclecia*: „Jeżeli ktoś jednak uważa, że nieuczciwość popełnia wobec swej dziewicy, jako że przeszedł już jej lata¹², i jest przekonany, że tak powinien postąpić, niech czyni, co chce: nie zgrzeszy; niech się pobiorą”¹³. Przekład ten jest zgodny z tradycyjną interpretacją, powszechnie dotychczas przyjmowaną. Τις oznacza ojca, wzgl. opiekuna dziewczyny. Postąpiłby on niewłaściwie, gdyby z jego powodu dziewczyna nie wyszła za mąż w przewidzianym ówczesnymi obyczajami wieku, tj przed 20 rokiem życia¹⁴. Ale niektórzy egzegeci inaczej wyjaśniają to miejsce. Ὑπέρακμος, według nich, odnosi się do zaimka τις, tj. do mężczyzny¹⁵. Odczuwają jednak wtedy jakieś trudności leksykalne, związane z interpretacją tego wyrazu¹⁶. Ich obawy wszakże są chyba bezpodstawne. Przecież znaczenie ὑπέρακμος jako łacińskie superadulta nie jest jedyne. Można przyjąć, zgodnie z zasadami słowotwórstwa greckiego,¹⁷ także owo drugie znaczenie, pochodne od znaczenia czasownika ὑπερακμάζω: „będący ponad miarę rozkwitłym, będąca ponad miarę rozkwitła”. Wtedy wyraz ὑπέρακμος określałby wielką wybujałość temperamentu owego mężczyzny, τις, opiekującego się dziewczyną, a pierwszy człon złożenia, ὑπερ-, utrzymałby, jak w innych neologizmach, znaczenie przysłówka stopnia: „ponad miarę”.

6. Ὑπερεντυγχάνω. Słowniki do NT zgodnie przyjmują celowe znaczenie członu ὑπερ- w tym wyrazie: „wstawiać się za (kimś)”¹⁸. Trzeba jednak zwrócić uwagę

¹² Spacja autora — R. P.

¹³ Poznań 1969², przekład ks. K. Romaniuka, s. 455 n.

¹⁴ Zob. E. Dąbrowski, *Listy do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 1965, s. 203.

¹⁵ Krótką historię obu interpretacji podaje ks. E. Dąbrowski w komentarzu do tego miejsca, tamże, s. 203-205.

¹⁶ Tamże, s. 204: „Natrafia ono jednak na trudności leksykalne: ὑπέρακμος znaczy superadulta w zastosowaniu do dziewicy, a nie [. . .] w zastosowaniu do jej opiekuna”.

¹⁷ Zob. Schwyzer, op. cit., s. 518-522. Wprawdzie ὑπέρακμος wymienia on na s. 522 wśród hipostaz (tzn. przypisuje mu znaczenie „będący (będąca) po okresie rozkwitu”), ale na s. 518 mówi, że niekiedy trudno rozstrzygnąć, czy dany wyraz powstał przez bezpośrednie połączenie imienia z ὑπέρ, czy też jest on derywacją wsteczną czasownika: „oft kann die Erklärung schwanken: ὑπερπλοῦτος [. . .], übermäßig Reichtum habend’ oder Rückbildung aus — πλουτέω.

¹⁸ Np. W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin 1958⁵: „Fürsprache einlegen, bittend eintreten”; F. Zorell, *Lexicon Graecum Novi Testamenti*, Parisiis 1961³: „pro alqo., i. e. alcs. loco atque in ejusdem commodum deprecor”; O. Bauernfeind, *ThWNT*, VIII, 244: „stellvertretend eintreten für”; W. Grimm, *Lexicon Graeco-Latinum in libros Novi Testamenti*, Lipsiae 1888³: „in-

na to, że i bez ὑπερ- czasownik ἐντυγχάνω znaczy „wstawiać się za (kims), prosić za (kims)” i tak właśnie został on użyty pięciokrotnie w *Nowym Testamencie* (Dz 25,24; Rz 8,27; 34; Hbr 7,25; Rz 11,2). Jeśli Paweł dodał ὑπέρ, musiał to robić dla nadania wyrazowi nieco innego znaczenia. (Ἵπερ- jako nowy element wyrazu nie może pozostawać znaczeniowo martwe. Dlatego czasownik ὑπερεντυγχάνω trzeba, jak się wydaje, przetłumaczyć tak: „ponad miarę wstawiać się za (kims)”. Wydobywa się w ten sposób żarliwość tej modlitwy za kogoś, co staje się zgodne z emfazą kontekstu: ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις, „ale tenże Duch wstawia się ponad miarę wzdychaniem niewymownym” (Rz 8,26). Za intensyfikującym, a nie celowym znaczeniem ὑπερ- przemawia także brak w zdaniu przedmiotu, za którym wstawia się Duch.

7. Ὑπερέκεινα = ὑπέρ, tu głównie o miejscu: „ponad, poza”, lecz także z ukrytym odcieniem znaczenia „ponad miarę”, + ἐκεῖνα (jest to rodzaj nijaki liczby mnogiej zaimka ἐκεῖνος, „ów, tamten”) = „poza owe”, albo lepiej „aż poza owe” z domyślnym w kontekście μέρη, „kraj, okolice”: εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, „dla niesienia Ewangelii aż poza wasze kraj” (2 Kor 10,16).

Widzimy, że św. Paweł w swych nowych złożeniach nadawał przyimkowi ὑπέρ zawsze jednakowe znaczenie: „ponad miarę, więcej niż”. Wyjątkiem, choć niepełnym, jest tylko ὑπερέκεινα. Neologizmów z ὑπερ- używa zasadniczo w patetycznych miejscach wypowiedzi. Służą one nie precyzji myśli, pogłębianiu nauki, lecz wyrażaniu podniosłych uczuć autora, jego głębokiego angażowania się w treść wypowiadanych słów.

Nowych derywatów sufiksalnych, których podstawa miałaby człon ὑπέρ, w Listach św. Pawła nie ma.

3. ZŁOŻENIA Z ἄ - PRIVATIVUM¹⁹

Ἄ-privativum pochodzi, jak i polski przysłówek „nie”, od indoeuropejskiego *n̥ i jest tak samo negacją. W złożeniach redukuje ono wartość semantyczną członu podstawowego do zera i w jej miejsce wprowadza znaczenie antytetyczne, krańcowo przeciwne pierwotnemu. Produktywność słowotwórcza tego elementu kompozycyjnego była zawsze w języku greckim żywa. Chociaż niektóre elementy złożzeń, np. przyimki, potrzebowały niekiedy odnowy znaczenia, co osiągnęto przez dodawanie kolejnych członów, tak jest np. w złożeniu ἐπ-αν-έρχεσθαι, „wejść na górę”²⁰, to jednak

ter cedo pro aliquo”; H. Ebeling, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, Hannover 1913; „trete bittend ein, spreche für”.

¹⁹ A. H. Hamilton, *The Negative Compounds in Greek*, Baltimore 1899; M. Heine, *Substantiva mit ἄ-privativum*, München 1902; Schwyzer, op. cit., Bd. 1, München 1959³, s. 431 n.; M. Cohen, *De la conscience d'un préfixe négatif*, „Prace Filologiczne”, 18 (1963), cz. 1, s. 13-20.

²⁰ Znaczenie wg: Abramowiczówna, op. cit. Przedrostek ἐπί- odnawia znaczenie przedrostka ἄνᾶ-. Czasownik ἀνέρχεσθαι i bez ἐπί -- „wejść na górę”.

ἀ-priv. nie zatracalo z uplywem czasu swego w pełni negatywnego znaczenia. Nie potrzebowalo odswiezania przez inny wyraz przeczacy. Jest ono czlonem zamykajacym przedrostkowy rozwój wyrazu.

ʼA-(ἀv- przed samogloskami) priv. moze się łączyc z rzeczownikami i przymiotnikami (w tym takze z przymiotnikami pochodzacymi od czasownikow). Nie tworzy natomiast nowych wyrazow przez bezposrednie polaczenie z czasownikami. Istniejace czasowniki z ἀ- powstaly wtornie jako derywaty rzeczownikow lub przymiotnikow, np. ἀτιμάω pochodzi od ἄτιμος, a nie od τιμάω.

W slownictwie Listow św. Pawla wyrazy z ἀ-priv. są prawie czterokrotnie liczniejsze niz w poszczegolnych *Ewangeliach* i w *Dziejach Apostolskich*. Pawel ma ich 134, *Dzieje Apostolskie* natomiast 46, Łk 42, Hbr 39, Mt 35, Mk 28, 1P 24, 2P 18, Jk 13, J 12, Ap 10, Jud 10, inne ksiegi ponizej 10. Zlozenia z ἀ-priv. są sciesnionymi do jednego wyrazu antytezami, a wypowiedzi nadaja wieksza silę, są bardzo kategoryczne. Moze wlasnie te wlasnosci staly się powodem czestszego pojawiania się takich wyrazow na kartach Listow Apostola. Spozród tych 134 zlozen z ἀ- priv. w pismach Pawlowych 5 jest nowych.

1. Ἄμετανόητος = ἀ- + *μετανοητός (pochodne od μετανοέω) = „niezdolny do odmiany wewnetrznej”. Wystepuje w bardzo ekspresywnym kontekście. Wypowiedz autora nosi tam cechy niemalze inwektywy: κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῶ ὀργὴν ἐν ἡμέρα ὀργῆς, „a przez swą twardosc i serce niezdolne do odmiany wewnetrznej gromadzisz sobie skarbiec kar na dzien sadu” (Rz 2, 5).

2. Ἄνεκδιγήτος = ἀ- + *ἐκδιγητός = „niemozliwy do szczegolowego opisania”. W emfaticznej wypowiedzi o darze Boga: Χάρις τῷ θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ, „Dziękci niech będą Bogu, za Jego niemozliwy do szczegolowego opisania dar” (2 Kor 9,15).

3. Ἄνεπαίσχυντος = ἀ- + *ἐπαίσχυντός = „taki, który nie moze być zawstydzony, nie zaslugujacy na zawstydzienie”. Neologizm ten uzyty jest w zachęcie do zdobywania nakreslonego przez św. Pawla ideału: Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον. „Dołoz starań, abys i ty stanal przed Bogiem, jako wyprubowany, jako robotnik nie zaslugujacy na zawstydzienie” (2 Tym 2,15).

4. Ἀφιλάγαθος = ἀ- + φιλάγαθος = „nie milujacy dobra, nie majacy nic milosci dobra”. Pojawia się w 2 Tym 3,3, oznaczajac tam jeden z negatywnych przymiotow ludzi czasow ostatecznych. Długosc listy wad, na której umieszczony jest i ten ekspresywny neologizm, świadczy o wysoce emocjonalnym zaangażowaniu się Apostola w przedstawianie tych trudnych czasow.

5. Ἄχειροποίητος = ἀ- + χειροποίητος = „nie rękami uczyniony”. Ten nowy wyraz posluzyl św. Pawlowi do silnego podkreślenia duchowosci mieszkania w niebie i duchowosci obrzezania: α) ἔχομεν οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, „mamy w niebie mieszkanie wieczne, nie rękami uczynione” (2 Kor

5, 1); b) ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτω, „w Którym (= w Chrystusie) też zostaliście obrzezani obrzezaniem nie rękami uczynionym” (Kol. 2, 11).

W omówionych pięciu nowych formacjach słowotwórczych z *ἀ-priv.* dwa, tj. ἀμετανόητος, „niezdolny do odmiany wewnętrznej”, i ἀφιλάγαθος, „nie miłujący dobra”, oznaczają cechy negatywne podmiotu, pozostałe trzy zostały użyte dla nazwania właściwości dodatnich: ἀνεκδιήγητος, „niemożliwy do szczegółowego opisanie”, ἀνεπαίσχυντος, „nie zasługujący na zawstydzenie”, ἀχειροποίητος, „nie rękami uczyniony”. Wszystkie mieszczą się w zespole wyrazów wyjaśniających świat innego, niewidzialnego porządku. Występują w miejscach nasyconych emfazą. Swą zwięzłością i wewnętrzną opozycją *ἀ-priv.* względem członu podstawowego tę emfazę jeszcze bardziej wzmacniają.

Nowym derywatem mającym w podstawie złożenie z *ἀ-priv.* jest tylko czasownik ἀστατέω, „nie mieć stałego miejsca, być bezdomnym” (1 Kor 4, 11).

Po dokonaniu przeglądu wszystkich neologizmów złożonych z *σύν-*, *ὑπέρ-* i *ἀ-priv.* wydaje się, że na postawione we wstępie pytanie: jakie wartości semantyczne mogły zaważyć na żywotności tych elementów w słowotwórstwie św. Pawła, można odpowiedzieć tak:

Σύν (7 neologizmów) otrzymało znaczenie „razem z, wspólny, ten sam” i użyte zostało dla celów doktrynalnych. Służy uściśleniu nauki o pełnej jedności członków Kościoła między sobą i z Chrystusem.

ὑπέρ (7 neologizmów) ma w formacjach Pawłowych zasadniczo tylko jedno z kilku możliwych znaczeń: „ponad miarę, więcej niż”. Wyrazy z *ὑπέρ* o tym właśnie znaczeniu pojawiają się w takich miejscach listów, w których św. Paweł bardzo wyraźnie zdradza swój uczuciowy stosunek do wypowiedzianych myśli.

Ἀ-privativum (5 neologizmów) jest produktywne w słowotwórstwie Apostoła, bo tworzy wyrazy bardzo ekspresywne, najczęściej kwalifikujące i będące równocześnie ukrytą antytezą, co zgodne jest z ogólnymi właściwościami stylu św. Pawła, jak np. dynamika i antytetyczność wypowiedzi. Warto, by, tak jak wyrazy z *σύν-*²¹ i antyteza²² w Listach św. Pawła, także wszystkie złożenia z *ὑπέρ-* i z *ἀ-priv.* doczekały się odrębnych rozpraw.

²¹ G. Otto, *Die mit σύν- verbundenen Formulierungen im paulinischen Schrifttum*, Berlin 1952. Niestety, praca ta jest tylko w maszynopisie.

²² N. Schneider, *Die rhetorische Eigenart der Paulinischen Antithese*, Tübingen 1970.

TYPES DES NOUVEAUX MOTS COMPOSÉS LES PLUS FRÉQUENTS
CHEZ SAINT PAUL

R é s u m é

Parmi les néologismes découverts dans les lettres de Saint Paul, l'auteur du présent article distingua trois groupes de compositions les plus fréquentes. Ce sont des mots composés avec $\sigma\acute{\upsilon}\nu$ — 7 mots, avec $\acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$ — 7 mots et avec $\acute{\alpha}$ — privativum — 5 nouveaux mots. L'article ne prend pas en considération la formation des mots par dérivation. Le but principal de ces considérations est de trouver une réponse à la question suivante: quelles sont les valeurs sémantiques des morphèmes en question, c'est-à-dire de $\sigma\acute{\upsilon}\nu$, $\acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$ et $\acute{\alpha}$ — privativum, qui décidèrent de l'emploi préféré que leur conféra Saint Paul dans la formation des mots nouveaux. Après avoir scrupuleusement examiné chaque néologisme, l'auteur constate ce qui suit:

$\Sigma\acute{\upsilon}\nu$ est doté dans les néologismes paulinistes du sens correspondant à „avec, commun, le même”. Il est employé pour des fins doctrinales, et sert à rendre plus précis l'enseignement sur la pleine union de tous les membres de l'Église, entre eux et avec le Christ.

$\acute{\Upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$ n'a qu'une seule signification, choisie parmi celles qui auraient pu entrer en ligne de compte: „outre mesure, plus que. . .”. Des mots composés avec $\acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$ apparaissent dans les lettres de Saint Paul de préférence là où l'auteur manifeste distinctement ses propres sentiments par rapport aux opinions énoncées.

$\acute{\alpha}$ — privativum est particulièrement producteur dans la formation des mots chez l'Apôtre: il forme des mots expressifs, le plus souvent qualificatifs bien que révélant en même temps une antithèse dissimulée. Ce procédé correspond aux caractéristiques générales du style de Saint Paul qui sont, entre autres, le dynamisme et la forme antithétique de l'énoncé.